

SINIF MÜCADELESİNİN BİR KOZU OLARAK KENT MEKÂNI: TEKEL DİRENİŞİ ÖRNEĞİ

Hikmet KURAN*

Öz

Kapitalizmin kendini yeniden üretmesi ve devamlılığını sağlaması açısından mekânı kullanma becerisine yönelik özgün bir yaklaşım geliştiren Henri Lefebvre, kent mekânının sınıf mücadelesi açısından önemini de güçlü bir şekilde vurgulamıştır. Buna göre, kapitalizmin eşitsizlik üreten işleyişinin mekânsal ve yaşamsal yansımalarının düzlemi olan kent mekânı, aynı zamanda bu duruma yönelik mücadele pratikleri açısından da ciddi avantajlar ve potansiyeller barındırmaktadır. Neoliberal ideolojinin başat hale gelmesi ile birlikte yoğunluğu artan bu süreçte emek mücadelesinin mekânsal boyutu önem kazanmıştır. Çalışma, bu kavramsal çerçeveyi temel alarak özelleştirme karşıtı mücadelenin Türkiye'deki en kapsamlı örneği olan Tekel Direnişini konu edinmektedir. Ankara kent merkezinde kurulan çadırlarda 78 gün süren Tekel Direnişi örneğinin, sınıfsal mücadele açısından kent mekânının kullanılması konusundaki niteliğinin çözümlenmesi çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tekel Direnişi, Lefebvre, Mekânın Üretimi, Sınıf Mücadelesi, Kent Mekânı, Gündelik Hayat

URBAN SPACE AS AN AMMUNITION OF CLASS STRUGGLE: THE CASE OF TEKEL RESISTANCE

Abstract

Developing a unique approach about the ability of capitalist mode of production on its reproduction and survival, Henri Lefebvre emphasizes the importance of urban space regarding the class struggle. Accordingly, as a plane of the spatial and everyday reflections of capitalism that produce inequalities, urban space also features some serious advantages and potential about opposing movements and practices. With the process that enables neoliberal ideology to reign over globally, the spatial dimension of class struggle has become more vital. This study is about Tekel Resistance which is one of the most prominent class struggle examples in Turkey based on the theoretical perspective of Lefebvre. As an example lasts for 78 days in the center of Ankara with tents pitched, is examined through its characteristics concerning the use of urban space in class struggle.

Key Words: Tekel Resistance, Lefebvre, Production of Space, Class Struggle, Urban Space, Everyday Life.

* Bağımsız Araştırmacı, Dr., hikmetkuran@msn.com, <https://orcid.org/0000-0001-8236-8631>

Giriş

Kapitalist üretim tarzının varlığı ve sürdürülebilirliğinin kilit bir bileşeni olarak kent mekânı, tarihsel bağlamda, değişim değerinin egemen hale gelmesinin ve bu durumun ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel yansımalarının mekânsal tezahürü olarak ön plana çıkmıştır. Ancak sermayenin kendini yeniden üretmesi ile kent mekânı arasındaki ilişki, kent sosyologları ve tarihçiler açısından uzun bir süre boyunca tek boyutlu bir bakış açısıyla ele alındığı için, kenti odağa alan kavramsallaştırma girişimleri anlaşılması güç ve boş olarak nitelendirilmiştir (Holton, 1999: 33).

Feodalizm sonrası dönemde kapitalist üretim tarzının başat hale gelmesi, bu yeni sistemin çözümlenme çabalarını da beraberinde getirmiş; bu doğrultuda kent mekânı da üretim tarzıyla birlikte ele alınmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, Marx, özel mülkiyet ilişkisine yoğunlaşırken, Weber meşru egemenlik yapısı, Durkheim ise işbölümü gibi kavramlar üzerinden bir kent çözümlemesi yapma yoluna gitmişlerdir (Holton, 1999: 34). Bu noktada, özellikle Marx ve Engels'in kent mekânını diyalektik bir nitelikte ele almaları, bu çalışmanın kuramsal açıdan temel aldığı bir görüştür. Buna göre, temsil ettiği ilerici unsurlar aracılığıyla olumlu bir nitelik arz eden kent mekânı, barındırdığı çelişki ve sefalet şartları sebebiyle de olumsuz unsurlar içermektedir (Şengül, 2001: 10).

Marx'ın kente atfettiği bir diğer olumlu unsur, sınıf bilincinin ve eylemliliğin gelişmesi açısından kentin oynadığı role ilişkindir. Kentin tarihsel açıdan taşıdığı ilerici fonksiyon ve devrimci potansiyel, hem Marx ve Engels hem de Lefebvre tarafından olumlanmıştır.

“Burjuvazi, kırsal şehrin egemenliğine tabi kılınmıştır. Muazzam şehirler meydana getirmiş, kırsal nüfusa oranla şehirli nüfusu büyük miktarda artırmış, böylece nüfusun önemli bir bölümünü kırsal hayatın budalalığından sıyrıp çıkarmıştır” (Marx ve Engels, 2018 [1848]: 57).

Engels'in işçi sınıfının yaşam koşullarını ve bu koşulların kaynağını siyasal bağlamda irdelediği *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu ve Konut Sorunu* eserleri, üretim ve yeniden üretim süreçlerinin yaşamsal koşullara yansımalarını sınıf çelişkisi bağlamında ele almıştır (Şengül, 2001: 10). Ancak belirtmek gerekir ki, Marksist yazında kent sorunsalı, Marx ve Engels'ten sonra uzun bir süre göz ardı edilmiş ve bu konuda kapsamlı çalışmalar yapılmamıştır (Şengül, 2001: 14).

Kentin özgün bir araştırma nesnesi olarak ele alınması, Chicago Okulu'nun çalışmalarıyla söz konusu olmuştur. Kentteki yaşam tarzını bir tanımlama odağı olarak ele alan bu yaklaşım, kent sosyolojisi disiplininin başlangıcını temsil etmektedir. Yaklaşımın öncü isimlerinden Park, Burgess ve Wirth, alan araştırmaları aracılığıyla kenti konu edinmişlerdir. Chicago Okulu'nun kent tanımlaması, ekolojik ve kültürel yaklaşım olarak da tanımlanan, kentin iktisadi ya da

fiziksel/coğrafi bir birim olmanın yanı sıra yaşam deneyimlerinin yansıdığı, ‘insan doğasının bir ürünü’, ‘medeni insanın doğal habitatu’ olarak değerlendirilen ‘kültürel bir alan, kendine has bir kültür biçimi’ (Park ve Burgess, 2015[1925]: 37, 39), şeklindedir.

Chicago Okulu’nun bir diğer temsilcisi olan Wirth ise, kenti sosyolojik açıdan tanımlamanın yanı sıra kentleşmeyi kültürel bağlamda ele alarak kentsel kimlik, toplumsal örgütlenme ve ekolojik bakış açısından bu kavramı ayrıntılandırmakta ve ‘bir yaşam biçimi olarak kentleşme’ kavramını öne sürmektedir (Wirth, 1957). Kentin Chicago Okulu tarafından kültürel bağlamda özgün bir kavram olarak ele alınmasına karşın, kentte gerçekleşen üretim/yeniden üretim süreçlerinin, yabancılaşma/ayrışmaların ve toplumsal mücadele pratiklerinin kapitalist üretim tarzı-kent mekânı ilişkisi bağlamında ele alınması, 20. yüzyılın ikinci yarısındaki çalışmalarıyla, çağdaş Marksist kent kuramcıları tarafından gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda, kent çalışmalarına yönelik ciddi bir eksiklik barındıran Marksist ekol açısından da bir kırılma noktası olarak değerlendirilebilecek bu yeni sürecin ilk durağı, Lefebvre’in kent sorunsalı ve sermaye-mekân ilişkisine yönelik çalışmalarıdır. Bu noktadan itibaren, özellikle Castells ve Harvey’in de kapsamlı çalışmalarıyla birlikte, kapitalist üretim tarzının çözümlenmesinde kent, Marksist yaklaşım için temel hareket noktası olarak ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla, bu isimlerin sermaye-mekân ilişkisinin toplumsal boyutlarını odağa alması, kent çalışmaları açısından da yeni bir aşamayı temsil etmektedir.

Bu çalışma, kent sorunsalına sermaye-mekân ilişkisi bağlamında yaklaşarak kent mekânının kapitalizmin kendini yeniden üretmesi açısından önemini ortaya koyan ve buradan hareketle anti-kapitalist bir mücadele sürecinde kent mekânının devrimci rolüne ilişkin çözümler yapan Lefebvre’in kuramsal yaklaşımını temel alarak Tekel Direnişi örneğini ele almaktadır. Bir diğer deyişle, sınıf mücadelesi açısından kent mekânının kullanımının, kitlesel eylemliliğin ve praksisin mekânsal ölçekteki rolünü vurgulayan ve kent mekânını sınıf mücadelesi için bir koz olarak değerlendiren Lefebvre’in öncülleri doğrultusunda, kent merkezini bir yaşam alanına dönüştürerek 78 gün boyunca sınıfsal kazanımlarına odaklanan Tekel Direnişi’nin çözümlenmesi, çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

1.Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekânı

Lefebvre’in kent araştırmaları bağlamında sembolize ettiği özgünlüklerden ilki, kent mekânının kapitalizmin sürdürülebilirliği açısından oynadığı role ilişkindir. Öyle ki Lefebvre’e göre, kapitalist üretim tarzının, Marx’ın öngördüğü krizlerden kurtulması, onun mekânı kullanma ve üretme yeteneği ile doğrudan ilgilidir (Lefebvre, 1976, 21). Lefebvre’in ikinci özgün katkısı ise, sermaye-mekân ilişkisini iktisadi çerçevenin ötesinde bir yaklaşımla çözümlenmesiyle ilgilidir. Değişim değeri egemenliği ve piyasa mantığının yayılımına koşut olarak gerçekleşen metalaşma,

yabancılaşma, ayrışma (iktisadi ve mekânsal) pratiklerini çözümlerken Lefebvre, salt ekonomik belirlenim ilişkilerinin ötesini işaret ederek, kapitalizmin kültürel ve toplumsal stratejilerini de teşhir etmiştir. Gündelik hayatın programlanması ve mekânın üretimi kuramı olarak tanımladığı bu stratejiler üzerinden Lefebvre, kapitalist üretim tarzının, kendi mekânını üreterek, kendisine içkin çelişki ve açmazları mekân dolayımıyla yeniden ürettiğini belirtmektedir.

Lefebvre'in mekân kavramsallaştırmasına yönelik eleştirilerle yola çıkan Castells, özellikle Althusser'in yapısalcı yaklaşımı üzerinden değerlendirmeler yapmıştır. Kentin kolektif tüketimin mekânı olduğunu ve özellikle devletin oynadığı görece özerk rol aracılığıyla kentin temel fonksiyonu olarak emeği yeniden üretiminin gerçekleştiğini öne süren Castells, bu süreçte ortaya çıkacak çelişkilerin kentsel toplumsal hareketleri doğuracağını belirtmektedir. Dolayısıyla, Castells'in Lefebvre'den farklılaştığı temel nokta, kent mekânını –kolektif- tüketim üzerinden kavramsallaştırması ve buradan hareketle kentte gerçekleşen mücadele pratiklerini de bu duruma yönelik talepler olarak değerlendirmesiyle ilgilidir.

Kapitalizmin kendini yeniden üretmesinde kentsel mekânın rolüne odaklanan Harvey ise özellikle finans sermayesinin arsa rantı ve spekülasyonu aracılığıyla kendini kent mekânı üzerinden yeniden üretmesine ilişkin çözümlenmeleri ön plana çıkarmaktadır. Sermayenin ikinci döngüleri olarak adlandırdığı bu yatırımlarla bir yandan kentsel mekân organizasyonu kapitalist belirlenime maruz kalırken diğer yandan kapitalizm, içkin çelişkilerinin tetiklediği krizleri bu yolla aşabilmektedir. Öyle ki, Harvey'e göre sermaye bir yandan zamansal ve mekânsal sınırları aşma eğilimini (zaman-mekân sıkışması) diğer yandan kendini yeniden üreterek aşırı birikim krizlerini aşma zorunluluğunu (yaratıcı yıkım), mekânı odağa alarak, yapılı çevre üretimi üzerinden gerçekleştirmektedir (Harvey, 2012).

1.1.Lefebvre'in Sermaye-Mekân Kavramsallaştırması

Castells ve Harvey'den en temelde mekân kavramsallaştırması ile ayrılan Lefebvre, toplumsal mekân kavramıyla, hem kent kültürü hem de kentin mekânsal organizasyonunun sosyoekonomik boyutlarını çözümlemesi açısından kritik bir katkı sunmaktadır. Bir diğer deyişle Lefebvre, toplumsal mekân kavramıyla, mekânı salt verili bir fiziki alandan öte, sosyal bir boyut içeren, yaşamsal deneyimle doğrudan bağlantılı bir bağlamda nitelendirmektedir. Sermaye-mekân ilişkisine yönelik çözümlenmesini de buradan hareketle inşa ettiği için, kente ilişkin kültürel ve toplumsal değerlere yönelik güçlü vurgular yapmayı ihmal etmemektedir.

Temel sorunsalını kapitalist üretim tarzının mekânsal (kent) ve yaşamsal (gündelik hayat) strateji ve siyasaları üzerinden kuran Lefebvre, bir yandan mekânın üretimi kuramıyla kapitalizmin krizleri aşma yetisini ve devamlılığını açıklarken diğer yandan çözüme yönelik bir temellendirme yapmaktadır. Bu bağlamda kent mekânı Lefebvre açısından hem kapitalist yeniden

üretim ilişkilerinin bir aracı hem de kapitalizmi aşacak bir devrimci mücadelenin sahnesi olarak ön plana çıkmaktadır.

Lefebvre'e göre kapitalizmin tarihsel süreçte karşılaştığı ve Marx tarafından da öngörülen krizleri aşması, mekânı üretmesiyle doğrudan ilişkilidir (1976: 21). Mekânın bu bağlamda araçsallaşması, arsa rantı ve spekülasyonu üzerinden sermayenin kendini yeniden üretmesini sağlarken hem kentlerdeki mekânsal organizasyon hem de sınıfsal yerleşim, kapitalizmin ürettiği ve derinleştirdiği eşitsizlikler temelinde dönüşüme maruz kalmaktadır. Rant değeri yükselen kent merkezinden uzaklaşma zorunda kalan düşük gelirli kentliler kentin çeperlerine itilmesi, Lefebvre'in formüle ettiği kapitalist 'mekânın üretimi' süreçlerinin temel sonucu olmaktadır.

Lefebvre'in vardığı sonuçlardan bir diğeri ise mekânsal ayrımla doğru orantılı olarak, karar alma süreçlerinden soyutlanma süreçlerine ilişkindir. Merkezilik şeklinde tanımladığı ve kentsel mekân ve yaşama ilişkin karar alma mekanizmalarında yer alabilme yetisi, neoliberal kentsel politikalarla tamamen sermayenin kontrolüne geçmiştir. Bu durum aynı zamanda gündelik hayata ilişkin tahakküm ve dayatma pratikleri ile de eşzamanlı ilerlemektedir.

Lefebvre'e göre sermaye, kentsel mekân üzerindeki hâkimiyetini yalnızca mekânsal düzlemde değil kentsel yaşamın ana unsurları üzerinde de kurmakta ve kullanmaktadır. Gündelik hayatın programlanması olarak tanımladığı bu durum (Lefebvre, 2016b[1978]: 78), kapitalist tahakküm, yabancılaşma ve sömürü pratiklerinin yaşamın tüm veçhelerine sirayet etmesini ifade etmektedir. Bu sürecin düzlemi de yine kentsel mekândır.

Kentsel mekânın ve yaşamın araçsallaştırılması, Lefebvre açısından devlet-sermaye ortaklığının net bir sonucudur. Lefebvre'e göre devlet, sınıfsal ayrımı somutlaştırmak ve kurulan sistemi kontrol edebilmek adına mekânı organize eden bir aktördür (2009: 43). Kapitalizmin devamlılığını ve krizleri aşmasını sağlayan mekân üretimi, devletin doğrudan etkinliği sayesinde mümkün olabilmektedir. Öyle ki;

“Mekân üretimi, sermayenin niyetlerine göre hareket eden ama toplum kesimleri arasındaki iletişimin rasyonel gerekliliklerine ve bütün kullanıcıların çıkarlarına uygun bir büyümeye uyuyor gözüken devletin müdahalesiyle gerçekleşir” (Lefebvre, 2014: 378).

Mekânsal açıdan rolünün yanı sıra devlet, yaşamsal pratiklere yönelik de, sınıfsal ayrımı sermaye lehine derinleştiren faaliyetlerde de bulunmaktadır. Buna göre devlet, artık gündelik hayata dayanan bir örgütlenme olarak onu denetlemekte, üretimine (programlanmasına) katkıda bulunmakta ve onu şekillendirmektedir (Lefebvre, 2015a: 129-33). Böylelikle devlet, kentsel mekânda gerçekleşen yaşamsal deneyimlerin sermayenin çıkarları doğrultusunda sınıfsal bir perspektiften üretilmesini/yeniden üretilmesini garanti altına almaktadır.

Bu noktada Lefebvre, diyalektik bağlamda kent mekânının bir başka potansiyeline de vurgu yapmaktadır. Kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin sahası ve aracı olmasının yanında kent mekânı, bu ilişkileri aşma açısından devrimci bir potansiyeli içinde barındırmaktadır. Lefebvre'e göre sınıf mücadelesi artık mekân üzerinden şekillenmektedir. Öyle ki,

“Sınıf mücadelesi mekânın üretimine, faileri sınıflar, sınıf fraksiyonları ve grupları olan üretime müdahale eder. Günümüzde sınıf mücadelesi her zaman olduğundan daha çok, mekânda yaşanır” (Lefebvre, 2014: 83).

Kent mekânı, sınıf mücadelesinin düzlemi olmanın yanı sıra üretim ilişkileri açısından vazgeçilmez bir moment olarak aynı zamanda bir koz olarak ön plana çıkmaktadır (Lefebvre, 2014: 386). Sermayenin mobilizasyonunu, dışlayıcı karar alma süreçlerini ve kapitalist yeniden üretim stratejilerini tıkama konusunda kentin merkezilik özelliğinin kullanımı, sınıf mücadelesi açısından bir avantajı ve çözüm yolunu işaret etmektedir.

Bu durumla doğrudan bağlantılı olarak Lefebvre, sınıf mücadelesinin pratik boyutunu kent mekânı ile ilişkilendirmektedir. Lefebvre'e göre eylemlilik yoluyla öğrenme ve sınıfsal açıdan bilinçlenme açısından kent mekânının kullanımı, sınıf mücadelesinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Öyle ki, toplumsal pratik (Praksis), ancak mekânsal boyutun sürece doğrudan dâhil edilmesiyle sonuç verebilecektir çünkü “henüz hazırlık aşamasındaki kavramlar ve teoriler ancak oluşum halindeki kent gerçeğiyle, kent toplumunun praksiyle (toplumsal pratiğiyle) birlikte gelişim gösterebilir” (Lefebvre, 2015a: 120). Dolayısıyla sınıf mücadelesinin bir kozu olarak kent mekânı, aynı zamanda praksisin deneyimlenmesi ile doğrudan bir ilişki içindedir.

Özetlemek gerekirse, kapitalizmin yalnızca emek ve sermaye değil toprak üzerinden de kendini yeniden üretmesine yönelik vurgular yapan Lefebvre, neoliberalizmle birlikte, üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin mekânsal ve toplumsal boyutunu da hesaba katmamız gerektiğini öne sürerek, kendi devrimci anlayışını bu doğrultuda formüle etmiştir. Neoliberal aşamada gündelik hayatın programlanmış tüketime, kentsel olanın devlet merkeziliği etrafındaki parçalara ve farklılıkların da homojenliğe indirgenmesi (Lefebvre, 1976: 85), anti-kapitalist bir devrimin mekânsal düzlemi olarak kent mekânını ön plana çıkarmaktadır. Bu devrim projesi de ancak ve ancak “kollektif, kendiliğinden ve bilinçli bir kuramsal ve pratik çabanın” kent mekânında ve gündelik hayatın içinde ortaya konmasıyla gerçekleşebilecektir çünkü “hepsinden öte, projenin detaylı hazırlığı ve hayata geçirme girişimleriyle köklü bir değişim biçimini alması, kent yaşamında ve gündelik hayatta” (Lefebvre, 1976: 36) gerçekleşecektir. Dolayısıyla kent mekânı, sınıf mücadelesi ve kapitalizmi aşma pratiklerinin temel bir kozu olarak ön plana çıkmaktadır.

2. Tekel Direnişii

1980 askeri darbesi sonrasında artan bir biçimde uygulama alanı bulan neoliberal politikalar neticesinde, Türkiye’de emek-sermaye ilişkisi ve devletin bu noktadaki rolü kritik bir dönüşüme uğramıştır. Sanayisizleştirme, esnekleştirme, özelleştirme ve güvencesizleştirme süreçlerinin etkin olduğu bu dönemde, neoliberal anlayış güçlü bir şekilde hayata geçirilmiştir. Piyasa mantığı ve kurallarını mümkün olan her alanda başat hale getirmeyi amaçlayan söz konusu anlayışa paralel olarak, yerel ve ulusal boyutta birçok hizmetin piyasalaşması gündeme gelmiştir.

2.1. Tekel’in Özelleştirilmesi

Tütünün üretim, işleme ve satış süreçleriyle ilgilenen ve alkollü içeceklerle ilişkin önemli görev ve yetkilere de sahip olan Tekel İşletmeleri, bünyesinde çok sayıda işçiyi barındırmanın yanı sıra, üretim sürecinde yer alan tütün üreticilerini de kapsayan, geniş çaplı bir kamu iktisadi teşebbüsüdür.

Neoliberal politikaların benimsenmesiyle birlikte ortaya çıkan özelleştirme dalgası, bir yandan devletin piyasadaki etkinliğini sınırlarken diğer yandan sermayenin faaliyet alanını genişletmeyi amaçlamıştır. Bu durumun emek süreçlerine etkisi ise, beklendiği üzere, güvencesizleştirme, sözleşmeye dayalı geçici istihdam, taşeronlaşma ve özlük haklarının zayıflatılması olmuştur. Ülkemizde özellikle 1980 sonrası hızlanan bu süreçte kamu istihdamı ciddi ölçüde azalmıştır. Örneğin, 1989-1994 yılları arasındaki 5 yıllık sürede kamu işçisi sayısı 220 binden 130 bine inmiştir. Buna paralel olarak 1993-1999 yılları arasında KİT’lerde istihdam edilen işçi sayısı da 392.239’dan 269.958’e inmiştir (Topak, 2007: 197-198). Bunun sonucunda, kamu istihdamının taşeronlaşması süreci hız kazanmış ve ihale odaklı, geçici personel istihdamı yaygınlaşarak, başat istihdam biçimi haline gelmiştir.

Bu dönemde Türkiye’de, Tekel işletmelerine yönelik, özelleştirme politikasının tedrici bir anlayışla adım adım uygulandığı görülmektedir. Öyle ki, özelleştirme ve satışına ilişkin karardan önce Tekel, deyim yerindeyse satışa hazır hale getirilmiştir. Bu süreç dört adımda gerçekleştirilmiştir. Bunlardan ilki, tütün alımına ilişkin, devletin kota uygulamasıdır. Bu sayede tütün üreticilerinin Tekel ile olan organik bağı zayıflatılmış, piyasalaşmanın zemini inşa edilmiştir. Kota uygulamasına bağlı olarak tütün üretimi 1990 yılında 296 bin ton iken, 2000’de 200 bine, özelleştirmenin gerçekleştiği 2008 yılında ise 100 bin tona inmiştir (Günaydın, 2010: 185). Dolayısıyla yerli üretimin kademeli olarak azaltılması, ikinci adımı oluşturmuştur. Üçüncüsü ise, devletin destekleme alımlarını durdurması ve tütün ithaline teşvik getirmesidir. Bu sayede hem ikinci adımdaki üretim azalışı tetiklenmiş hem de üreticilerin sektörden uzaklaştırılması kolaylaşmıştır. Dördüncü olarak ürün alım satımında yazılı sözleşme uygulamasının getirilmesi söz konusu olmuştur (Kaya, 2015: 1034). Atılan tüm bu adımların

sonucunda, 2000 yılında 578 bin olan tütün ekici sayısı, 2008’de 194 bine inmiştir (Keskin ve Yaman, 2013: 442).

Tablo 1: 1980 Sonrası Tekel İşçi Sayısındaki Değişim

Yıl	Sayı
1980	67.358
1990	47.163
2000	32.197
2008	12.832

Kaynak: (Keskin ve Yaman, 2013: 321)

Görüldüğü üzere, kamu istihdamı, bütçesi ve tarımsal faaliyet açısından hayati bir işletme olan Tekel, özelleştirme hedefine yönelik olarak sistematik bir şekilde piyasa mantığı çerçevesinde bir dönüşüme maruz bırakılmıştır. Söz konusu dönüşümün bir diğer örneğini de Tekel bünyesindeki işçi sayısının söz konusu süreçteki değişimi oluşturmaktadır (Tablo 1).

2.2.Özelleştirme Süreci

2001 yılında özelleştirme kapsamına alınması kararlaştırılan Tekel, 2003’te anonim şirket olarak yapılandırılmıştır. Ayrıca, özelleştirme kararı sonrası 24 tütün işleme tesisinin tasfiye edilerek işçilerin sözleşmelerinin askıya alınması kararlaştırılmıştır (Türkmen, 2012: 33). Sonrasında, Tekel bünyesinde bulunan 17 fabrikadan müteşekkil alkollü içkiler bölümü, MEY firmasına 292 milyon dolar karşılığında satılmıştır. Kurumun tütün ve sigaraya ilişkin bölümü ise 2008 yılında 1 milyar 720 milyon dolara British American Tobacco şirketine satılmıştır (Koç, 2012: 196). Bu satışla birlikte, Tekel bünyesindeki yaklaşık 12 bin işçinin bir kısmı işten çıkarılırken diğer kısmı öncelikle kurum bünyesindeki Yaprak Tütün İşletmeleri Müdürlüğü’ne nakledilmiş, sonrasında ise bu müdürlüğe bağlı işyerlerinin kapatılması sonucu söz konusu işçilerin diğer kamu kurum ve kuruluşlarında 4/C statüsünde istihdam edilmeleri, hükümet tarafından kararlaştırılmıştır (Koç, 2012: 196). Tekel eylemlerinin başlangıç noktası, geçici ve güvencesiz çalışma anlamını taşıyan bu kararın alınmasıdır.

4/C statüsü, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nda şu şekilde düzenlenmiştir: “Bir yıldan az süreli veya mevsimlik hizmet olduğuna Devlet Personel Başkanlığı ve Maliye Bakanlığının görüşlerine dayanılarak Bakanlar Kurulunca karar verilen görevlerde ve belirtilen ücret ve adet sınırları içinde sözleşme ile çalıştırılan ve işçi sayılmayan kimselerdir”. Yıllardır çalıştıkları istihdam statüsünde, özlük haklarında ve çalışma alanlarında köklü bir dönüşüm ve geriye gidiş anlamına gelen bu adım, Tekel işçilerinin eylemliliğinin temel itkisi olmuştur. Öyle

ki, dönemin 4/C uygulamaları göz önüne alındığında, asgari ücret karşılığı, yılın en az 4 en çok 10 ayı çalışılabilen, iş güvencesinin ortadan kalktığı, yıllık izin, örgütlenme, tazminat gibi özlük haklarının askıya alındığı ve bu sebeple işçiler tarafından kölelik düzeni olarak tanımlanan bir istihdam biçimi ortaya çıkmaktadır (Koç, 2012: 196).

Özelleştirme sonucunda mevcut yaklaşık 12 bin işçinin 4/C statüsüne aktarılacağına hükümet tarafından ilan edilmesiyle başlayan Tekel direnişi, çalışmanın bu noktasında, ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Eylemlilik biçimi, katılımcı profili, talepler, işçilerle yapılan mülakat ve anketlerde elde edilen veriler irdelenerek, söz konusu direnişin kent mekânı ve toplumsal pratik açısından özgünlükleri ele alınacaktır.

2.3.Direnişin Temel İtkileri

Özelleştirme sonucunda çalışma statülerinin değiştirilmesi ve özlük haklarındaki ciddi kayıplar, TEKEL işçilerinin protesto, eylem ve taleplerinin ana itkisini oluşturmaktadır. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 4. maddesinin C fıkrasında ele alınan geçici istihdam biçimine dâhil edileceklerinin açıklanmasıyla birlikte, yaşayacakları hak kayıplarını şiddetle reddeden işçiler, söz konusu kararın geri alınması için eylemlilik kararı almıştır.

İlgili madde incelendiğinde, hedeflenenin aslında neoliberal ideolojinin vurguladığı ve amaçladığı, sözleşme tabanlı, geçici, sendikal haklardan muaf, düşük ücretli bir istihdam politikasının hayata geçirilmesi olduğu açıkça görülmektedir. 4/C maddesi, bu kapsamda istihdam edilecek kişileri şu şekilde tanımlamaktadır: Bir yıldan az süreli veya mevsimlik hizmet olduğuna Devlet Personel Başkanlığı ve Maliye Bakanlığının görüşlerine dayanılarak Bakanlar Kurulunca karar verilen görevlerde ve belirtilen ücret ve adet sınırları içinde sözleşme ile çalıştırılan ve işçi sayılmayan kimselerdir. Bu doğrultuda, Bakanlar Kurulu'nun almış olduğu 2004/7898 sayılı karar ile, bu kapsamda istihdam edilecek kişilerin özlük hakları ve çalışma rejimlerine ilişkin esaslar belirlenmiştir. Bu karara göre, özelleştirmeler sonucunda işsiz kalan veya kalacak olan işçiler, geçici istihdam modeliyle istihdam edileceklerdir.

Öyle ki söz konusu kararın hükümleri gereği, bu kapsamda istihdam edilen işçiler, bir yıl içinde en az 4 en çok 10 ay çalışma şansına sahip olacak, sendikal örgütlenme hakkından mahrum, yıllık izin hakları önemli ölçüde sınırlanmış, emekliliğe ilişkin özlük hakları zayıflatılmış bir şekilde çalıştırılacaklardır. Ayrıca işçilerin fazla mesai ücreti, iş sonu tazminatı da söz konusu olmayacaktır. Maaşları ise, en düşük memur maaşının 1250 tl olduğu söz konusu dönemde, eğitim durumlarına göz önünde bulundurularak 658 ile 820 tl arasında olacaktır. Ayrıca işçilerin çalışma sözleşmelerinin bir yıllık olması, çalışma güvencelerini tamamen ortadan kaldırmaktadır. Tüm bu düzenlemelere dayanak olarak karar, 4/C statüsünde istihdam edilecek kişilerin mevcut yasal düzenlemede (657 sayılı Devlet Memurları Kanunu) sözleşmeli çalışanlar olarak

tanımlanmasından hareket etmektedir. Bu düzenlemenin, kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevlerin ‘bir yıldan az süreli veya mevsimlik hizmetler’ modeliyle istihdam edilecek personel aracılığıyla yerine getirilmesini öngörmesi sebebiyle, Anayasa’ya doğrudan aykırı olduğu da öne sürülmektedir.(Gülmez, 2012: 367).

TEKEL’in özelleştirilmesiyle birlikte Hükümet tarafından 4/C statüsüne geçirileceklerini öğrenen ve bu statünün şartlarıyla yüzleşen işçiler, temelde kaybetmek üzere oldukları özlük haklarını korumak ve mevcut statüleri doğrultusunda başka kamu kurum veya kuruluşlarında istihdam edilmeyi içeren taleplerini dile getirmek için, yetkililerle görüşme ve eylemlilik kararı almışlardır.

Çalışma statülerinde yapılan ve güvencesizleştirme odaklı değişiklikleri protesto ederek, özlük haklarını olduğu gibi korumayı amaç edinen yaklaşık 12 bin TEKEL işçisi, aldıkları eylem kararı neticesinde Ankara’da, ilk olarak dönemin iktidar partisinin binasının önünde, sonrasında ise sendikaları önünde toplanmıştır. Polisin özellikle Abdi İpekçi Parkı’nda işçilere sert müdahalesi sonrası işçiler kenetlenerek farklı bir eylemlilik yöntemi arayışına girmiş, bunun sonucunda Sakarya Caddesi’nde bir işgal eylemine başlamışlardır. Kış mevsimi olması sebebiyle işçiler çevreden (Çankaya Belediyesi, çeşitli sendikalar, cadde esnafı, muhalif sivil toplum kuruluşları gibi) aldıkları erzak ve lojistik yardımlar neticesinde çadırlar oluşturarak eylemi mekânsal açıdan sabitlemişlerdir.

Yapılan birebir görüşmelerde, işçilerin eyleme katılım gerekçesinin özlük haklarının muhafaza edilmesi olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Neoliberal politikaların ülkedeki yansımaları gereği, özelleştirme, güvencesizleştirme ve sözleşmeye dayalı kısa vadeli istihdam modellerinin dayatılması, işçileri eyleme iten temel sebebin dayanak noktasını oluşturmaktadır. Ancak, özellikle eylemin ilk günlerindeki işçi görüşleri incelendiğinde, işçilerin tamamen bireysel bir anlayışla direnişe katıldığı görülmektedir. Bu durum, Lefebvre’in kapitalizme ilişkin altını şiddetle çizdiği, yabancılaştırıcı, atomize edici, sınıf bilincini örten bir bireysel bilinç inşasının somut örneğini teşkil etmektedir. Öyle ki, TEKEL işçileri, ülkede o güne kadar gerçekleşen neredeyse hiçbir özelleştirmeye somut bir tepki göstermemişlerdir. Hatta direnişin başında birçok işçi, özelleştirmeye karşı olmaktan ziyade, aynı özlük hakları ile özelleştirilen kurumlarında çalışmayı kabul etmişlerdir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki bu durum, direnişin ilerlemesiyle birlikte köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Aşağıda daha ayrıntılı olarak inceleneceği üzere, sınıf bilincinin praksis yoluyla gelişmesi neticesinde işçi görüşlerinde çarpıcı değişimler yaşanmıştır.

“Konu iş, aş, ekmektir. Bu kavganın, diğer bir adıyla kavga dersek biz buna, adı iş, ekmek kavgasıdır” (Denizli Çadırı’ndan bir işçi) (Yıkılmaz ve Kumlu, 2011: 227).

“Burada diyor ya işte ‘ideolojik’, burada hiç ideolojik bir şey yok, burada insanlar ekmeğinin peşinde... İstedığımız ekmeği. En büyük amacımız ekmeği... Benim için önemli olan ekmeğe mücadelesiydi” (Hatay Çadırı’ndan bir işçi) (Yıkılmaz ve Kumlu, 2011: 230-232).

“Biz çalışmak istiyoruz, üretmek, iş istiyoruz, neresi olursa olsun” (Fatma Çelebi, TEKEL işçisi) (Petrol-İş, 2010: 29).

“Biz onlardan fazla bir şey istemiyoruz, kazanılmış haklarımıza sahip çıkmak için buradayız, hakkımızı almaya geldik... Ekmeğimizi istiyoruz biz. İşimizin daimi olmasını istiyoruz... Biz ekmeğimizin, işimizin peşindeyiz. Başka bir şeyin değil” (Nurten Kaya, TEKEL işçisi) (Petrol-İş, 2010: 32).

Görüldüğü üzere, eylemlerin başlangıç itkisi, özlük haklarının muhafaza edilerek söz konusu statü değişikliğinin iptalidir. Bu durum yabancılaşmış bilincin en net yansımasını oluşturmaktadır. Öyle ki, işçiler kendi sınıfsal çıkarlarının, sermaye-emek çelişkisinin ve devletin uygulamalarıyla bu çelişkideki rolünün farkına varmaktan uzak; yalnızca bireysel ekonomik çıkarlarını göz önünde bulundurmaktadır. Oysaki karşı karşıya kalmış oldukları süreç, siyasal, toplumsal, kültürel ve hatta mekânsal bir boyut içeren, sınıf temelli bir paradigmadır. Çalışmanın bu noktasında, direnişe katılan işçilerin, eylemlilik yoluyla, praksis aracılığıyla sınıf bilincindeki filizlenme ve gelişim ele alınacaktır.

2.4.Sınıf Bilinci ve Praksis

TEKEL direnişinin katılımcıları üzerinde yarattığı etkinin boyutu, 78 gün boyunca kent merkezinde çadırlarda hak talepleri doğrultusunda özlük haklarının geri verilmesi için mücadele eden işçilerin görüşlerinde net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Yukarıda da alıntılanıldığı üzere, işçiler ilk başta ekonomik hak kayıplarını geri kazanmaya odaklanmışken, eylem pratiği içinde direnişe, sınıfsal durumlarına, örgütlülüklerine, devlete, siyasal partilere ve birbirlerine karşı olan yaklaşımları çarpıcı bir dönüşüm geçirmiştir. Bu noktada, katılımcıların sınıf bilincindeki filizlenme ve gelişim ele alınacaktır.

İşçilerden birinin, direniş süresince işçilerin psikolojilerine ilişkin soruya verdiği yanıt, sınıf bilincine ilişkin değişimi doğrudan işaret etmektedir:

“Burada sendika yönlendirici olmuştur, öncü olmuştur, bu rolünü yerine getirmiştir, fakat işçi de bu mücadelesine başlangıçta sahip çıkarken, yani sınıfsal kaygının ötesinde, ekonomik kaygılarla çıkmıştır, bunu kabul etmemiz lazım. Ancak, bu mücadele içerisinde sınıfsal bilinci de kavramış, yani sınıfsal bilincini de ortaya çıkarmıştır ve sahiplenmiştir. Bu, bir ölçüde sınıfsal bilincin de ortaya çıkmasını sağlamıştır, bu işini kaybetme kaygısı. Sınıfsal bilinç de ortaya çıkmıştır ve bu mücadele trafiği içerisinde, bu savaşım trafiği içerisinde dayanışmayı gördükçe, emek örgütlerinden, değişik sivil toplum kuruluşlarından, halktan, toplumdaki da bu meşru

demokratik mücadeleye katkıları da gördükten sonra, hem sınıfa olan inancı pekişmiş hem de mücadeleye olan inancı pekiştirmiştir, ikisi birbirini tamamlamıştır” (Servet Akbudak, TEKEL işçisi) (Bulut, 2010: 268-269).

İlk başta, ellerinden alınması söz konusu olan ekonomik hakların geri alınmasına ilişkin söylemler, kısa vadeli/bireysel talepleri işaret ederken eylemle, sınıfsal bilincin, dayanışma ve etkileşimin gelişmesiyle birlikte, taleplerin zamansal boyutunda da bir dönüşüm söz konusu olmuştur. Öyle ki,

“Burada bir mücadele veriliyor, bu işçi sınıfının geleceğinin mücadelesi, bu Türkiye'nin aydınlık geleceğinin mücadelesi, çocuklarımızın mücadelesi, ülkemizin özgürleşmesinin mücadelesi, demokrasi mücadelesi veriliyor. Yani, sadece burada iş, ekmek, özgürlük mücadelesi değil, burada tüm katmanların, bu ülkede yaşayan tüm halkların özgürlüğünün mücadelesi, ezilenlerin, yoksulun, fakirin mücadelesi” (Gürsel Köse, TEKEL işçisi) (Bulut, 2010: 263-264).

Aynı işçinin emek-sermaye çelişkisine dair bilinçlenme sürecini değerlendirmesi ise şu şekildedir:

“Yani ortak bir nokta vardı; ortak nokta neydi? İlk yola çıktığında, sadece işi ve ekmeğiydi ama burada bir şeyi daha öğrendiler: Sadece iş, ekmek değil, olayın öbür boyutunu da gördüler. Bugüne kadar evet o inandığını, bu inançlarının siyasiler tarafından kullanıldığını, bunun böyle olmadığını ve bugüne kadar bizi ezenler, sömürenler, baskı yapanlar, zulüm edenler ve bu ülkeyi talan edenler, soyanlar, bunları kendi çıkarları için bugüne kadar kullandıklarını burada yaşayarak öğrendiler... Bizi değiştirdi, dönüştürdü bu mücadele ve bundan sonra bizi artık hiç kimse, ne dini inançlarımızı kullanabilecek ne bize baskıya izin vereceğiz, ne zulme izin vereceğiz. Nerede bir direniş var, nerede bir eylem var, kim bu, en uçtaki öğrenci de olsa, biz onun yanında yer alacağız” (Bulut, 2010: 254-255).

78 gün süren eylemin başlangıcı ile devamı ve sonrası arasında gerçekleşen sınıfsal bilinçlenmeye ilişkin farklılaşmayı ortaya koyan başka ifadeler de mevcuttur:

“Biz aslında işçi haklarını da yeni öğreniyoruz. Nasıl mücadele verilir, slogan atmaya bilmiyorduk. Bu özelleştirme ne zaman kapımıza geldi, o zaman öğrendik” (Eyleme Tokat'tan katılan bir TEKEL işçisi) (Coşkun ve Şentürk, 2012: 69).

“Valla bu sınıf dayanışması gerçekten güzel bir şeymiş. Zaten inan ki biz o sınıfların gücüyle, yardımıyla bugüne kadar dayanabildik. Onlar bize çok moral verdiler. Sınıfların gücüne hiç inanmıyordum. Zaten bilmiyordum, görmemiştim. Sürekli eylem falan yapıyorlardı. Bunlar niçin eylem yapıyorlar diye düşünüyordum. İstanbul metrobüs zamları için sürekli eylem yapıyorlardı. Ben kendi kendime bunların derdi nedir, amaçları nedir, ne işleri var diyordum. Meğerse haksızlığa karşı direniyorlardı. Gerçekten ben bu direnişe girdikten sonra onların

şeylerini anladım” (Eyleme Bitlis’ten katılan Murat adlı TEKEL işçisi) (Türkmen, 2012: 117-118).

“Burada çok deneyim oldu bize, çok şeyler gördük, yaşadık. Dertlerimizi, sorunlarımızı dile getirmeye çalıştık. Toplumsal kitle örgütleri ile tanıştık. Sınıf dayanışması yaşadık. Alevisinden, Sünnisinden, Kürdünden, Türkünden... sınıf bütünlüğü gördük” (Eyleme Bitlis’ten katılan Nimet adlı TEKEL işçisi) (Türkmen, 2012: 118).

Lefebvre’in ısrarla vurguladığı, devrimsel süreçte praksis aracılığıyla bütüncül bir sınıf bilincine ulaşma ve onu deneyimleyerek devrimin gerçekleştirilebileceği görüşü, TEKEL direnişinde katılımcıların eylem sürecinde yaşadıkları dönüşümle net bir şekilde örtüşmektedir. Emek-sermaye çelişkisinin, kapitalist üretim tarzının işçiler üzerinde yarattığı etkilerin deneyim yoluyla öğrenilmesi, işçi sınıfının bütüncül bir devrim bilincine ancak praksis ve karşılıklı etkileşim yoluyla erişilebileceği iddiasına denk düşmektedir.

“Söz konusu olan şey, insanın ve dünyanın *bütünsel* felsefesi ve kavranışıdır, ama yenilenmiş bir yönde: Somut, dinamik, bilgiye olduğu kadar pratiğe ve eyleme de bağlı olan; dolayısıyla yaşamın ve düşüncenin bütün sınırlandırmalarını ‘aşma’, bir ‘bütün’ oluşturma ve *bütünsel* insan fikrini ön plana koyma çabası olan felsefe” (Lefebvre, 2015b: 182).

Eylem süresinde işçilerin yaşadığı bu dönüşümün bir başka boyutu, yine Lefebvre’in altını çizdiği, atomize edici, yabancılaştırıcı, bireyselleştirici, ayrıştırıcı ve homojenleştirici kültürel, siyasal, toplumsal ve mekânsal pratiklerin farkına varılmasıdır. İşçilerin görüşmelerde sürekli vurguladığı noktalardan birisi olan, etnik kimlik, mezhep, memleket, mesleki, siyasal eğilime ilişkin ayrımların silikleşmesi, sınıfsal bilinci güçlendiren etmenlerin başında gelmektedir. Kapitalist üretim tarzının en temel taktiklerinden birisi olan ve çalışmanın ikinci bölümünde Lefebvre’e atıfla, homojenleştirme/parçalama/hiyerarşikleştirme şeklinde formüle edilen bu pratik, eylemci görüşlerinde çarpıcı bir biçimde öne çıkmakta; bu durumun aşılmasına ilişkin farkındalık ise eylem süresince gerçeğe dönüşmektedir.

“İşçiyiz ama biz de biliyoruz bazı şeyleri. Hani burada bile çoğunu öğrendik aslında. Yaşayarak bunlar öğreniliyormuş. Hani onlar kitapta yazmıyor” (Aynur isimli bir TEKEL işçisi) (Türkmen, 2012: 125).

“Birleşerek, birlikten kuvvet doğar gibisinden düşünerek bir şeylerin yapılabilmesine inanıyorum ben. Önce bu kadar inanmıyordum. Ama şu aşamadan sonra daha çok inanıyorum. Yaşadıkça öğreniyorum. Daha bilinçleniyor insan. Yaşadıkça her şeyin, hayatın, birlik beraberliğin kıymetini daha çok anlamaya başlıyorsun” (Nimet isimli bir TEKEL işçisi) (Türkmen, 2012: 125-126).

“Demek ki işçi sınıfı mücadeleyle bilinçleniyor; mücadele olmadan, seminerlerle falan bilinçlenmiyor. Bin tane seminer yapacağınıza, bir gün, bir yerde bir eylem yapın, o değişimi, dönüşümü o bin tane seminerin sağlamayacağı şekilde sağlandığını görürsünüz” (Mustafa Türkel, Tek-Gıda-İş Genel Başkanı) (Bulut, 2010: 244).

Yapılması gereken mücadelenin kapsamına dair işçilerin yaşadığı aydınlanma, emek-sermaye çelişmesini kavramada da önemli rol oynamıştır. Neoliberal politikalarla işçi sınıfına dayatılan yeni istihdam biçimine ilişkin bilinç, eylemlilik sayesinde hem zamansal (sonraki nesilleri de kapsayan) hem mekânsal (ülkenin bütün bölgelerinden destek verilmesi) hem de sınıfsal (daha önce bir araya gelemeyen, bireyselleşmiş, parçalanmış emek gücü) açıdan zenginleşmiştir. Bu duruma ilişkin direnişçi görüşleri de bu durumu doğrular niteliktedir:

“Kendi açımdan bakarsam ben bu mücadeleye para için geldim. Ama şimdi gözlerim açıldı. Artık çocuklarımın geleceği için mücadele ediyorum” (Ferit Demir, TEKEL işçisi) (Sosyal-İş Gazetesi, 2010: 11).

“Biz kaybedersek Türkiye işçi sınıfı kaybeder. Çünkü çok uzun zamandır Türkiye böyle bir işçi mücadelesi görmedi” (Aynur Erbaş, TEKEL işçisi) (Sosyal-İş Gazetesi, 2010: 10).

“Bizim Malatya’da Sümerbank bizden önce özelleştirilmişti. O zaman Sümerbank işçileri, bizim fabrikanın önünden, ‘Susma, sustukça sıra sana gelecek’ diye slogan atarak geçerlerdi... Biz de onlara, affedersiniz, öküzün trene baktığı gibi bakardık. Bize sıra gelmez, diye düşünürdük. Ama geldi. O zaman Sümerbank işçilerine destek verseydik sıra bize gelmeyebilirdi. Ah beyim ah...” (Hasan Topal, TEKEL işçisi) (Âşık, 2010).

“Biz sadece TEKEL için mücadele etmiyoruz. Bizim mücadelemiz tüm emekçilere yol gösteriyor” (Hacısalihoglu vd., 2010: 182).

Görüldüğü üzere, eylemlilik aracılığıyla işçilerin sınıfsal algısı kayda değer bir dönüşüm geçirerek, kendilerine dayatılan atomize bilinçten bağımsızlaşma süreci söz konusu olmuştur. Kolektif bilincin gelişimine katkı sunan bir diğer olgu, işçilerin etnik kimlik, hemşerilik ya da cinsiyet üzerinden dayatılan ayrımları, yine praksis yoluyla aşmalarıdır. Öyle ki, görüşmelerde neredeyse bütün işçiler bu konunun altını çizmiş; genellikle şehir adlarıyla birbirinden ayrılan direniş çadırlarındaki mobilizasyon, etkileşim ve iletişim sayesinde söz konusu ayrımlar geçersiz kılınmıştır.

2.5. Tekel Direnişi ve Gündelik Hayat

Ankara kent merkezinde bir kamusal alanda kesintisiz bir şekilde gerçekleşen TEKEL direnişi, aynı zamanda kapsamlı ve alışılmamış –kısa süreli sayılabilecek olsa da- bir gündelik hayat pratiğidir. Direnişçilerin, çadırlar aracılığıyla, Sakarya Caddesi’ni birer yaşam alanına dönüştürmeleri, yalnızca mekânsal değil zamansal bir deneyimin de temelini atmıştır. Öyle ki tüm

direnışçiler için gündelik hayatın akışı köklü bir dönüşüm geçirerek tamamen eylemlilik, dayanışma ve talepler doğrultusunda kendiliğinden gelişen bir niteliğe bürünmüştür. Direnişçiler bir yandan kapitalist üretim ilişkilerinin dayattığı zaman akışını kırarken diğer yandan uzaklaştırdıkları, soyutlandıkları merkezi kamusal alanlara erişmekte ve merkeziliğın Lefebvreci anlamda diğer boyutu olan karar alma süreçlerindeki etkinliğı de doğrudan hedeflemekte ve talep etmektedirler. Praksisin üzerinde yükseldiğı bu çok boyutlu dönüşüm, gündelik hayatın aşılması ile devrim arasında, Lefebvre'in vurguladığı ilişkiselliğı net bir biçimde sergilemektedir.

'Yaşayarak öğrenme', direnişçilerin en çok vurguladıkları konulardan birisi olarak, dayatılan ve programlanan gündelik hayat pratiklerinden eylem yoluyla özgürleşmenin kazancı olarak ön plana çıkmaktadır. Belirlenim endeksli bu kıskacın, merkezilik talepli, mekânsal ve zamansal özgünlüğe ve özgürlüğe sahip bir pratik aracılığıyla aşılması, TEKEL direnişçilerinin kolektif bilincini geliştiren, dayanışmayı besleyen ve sermayenin işleyişine, ilişkilerine yönelik farkındalığı üreten bir düzlemi mümkün kılmıştır. Bu noktada, eylem aracılığıyla deneyimlenen gündelik hayat pratiğı, Lefebvre'in işaret ettiği devrimsel potansiyeli, eylemin kısıtlı süresince tetikleme konusunda önemli bir mesafe kat etmiştir. Teori ile pratiğın bütünlüğünü amaçlayan Lefebvre için gündelik hayatın önemi üzerinden bakıldığında TEKEL direnişinde gerçekleşen bilinç ve sınıf eksensli değışimler daha net anlamlar kazanmaktadır. Öyle ki (Lefebvre, 2015b: 102-103):

"Gündelik yaşamın *bütün* faaliyetlerle derin bir ilişkisi vardır, farklılıkları ve çatışmalarıyla onları kapsar; onların buluşma yeridir, hem bağıdır hem ortak alanlarıdır. İnsanı- ve her insan varlığını- bir bütün oluşturan ilişkiler bütünü gündelik hayatta şekillenir ve oluşur. Gerçeğın bütününi işin içine katan bu ilişkiler, belli bir veçhe altında her zaman kısmi ve eksik olsa da gündelik hayatta tezahür eder ve gerçekleşir: dostluk, yoldaşlık, aşk, iletişim ihtiyacı, oyun vs."

"Hiçbir teori bütünsel insana erişmeyi hatta onu tarif etmeyi sağlamaz. Nihayet insanlaşan bu insan, henüz var olmayan ve önceden var olmak istemeyen insanın bu 'öz'ü, eylem yoluyla ve pratikte, yani *gündelik hayatın içinde* gerçekleşir" (Lefebvre, 2015b: 163).

Bu açıdan bakıldığında TEKEL direnişi, kendiliğinden gelişen bir gündelik hayat pratiğı olarak, teori ve pratiğın kaynaşması için zemin oluşturmuştur. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, Lefebvre'in gündelik hayatın dönüşümü idealinin özne ve ajandası, bu direnişi aşan bir yapıdadır. TEKEL direnişinin yansıttığı durum, Lefebvre'in işaret ettiği, praksisin önemi ve programlanmış gündelik hayat pratiklerinden özgürleşmenin ve devrimin bir aşaması olarak oynadığı role ilişkindir. Direniş süresince karşılıklı etkileşim ve eylemlilik aracılığıyla kolektif bilincin, sınıfsal

durumun gelişmesi, yabancılaşma, atomizasyon sonucu gelişen yapay ayrışmaların ayırđına varılması ve bu doğrultuda sınıfsal dayanışmanın güçlenmesi, merkezilik hakkının öneminin anlaşılması ve hatta aşağıda ele alınacağı üzere sermaye-devlet ilişkisine yönelik işçilerin deneyimlediği aydınlanma, direnişin gündelik hayat temelinde yükselen somut kazanımları olarak ön plana çıkmıştır. Bu durum, Lefebvre'in gündelik hayatın dönüşümüne ilişkin vurgularını belirli ölçüde somutlaştıran ve devrimci potansiyelin nüvelerini belirginleştiren bir yapıdadır.

2.6.Direniş ve Devlet Algısı

İşçiler eylemin ilk günlerinden itibaren, sorunlarını iktisadi bir çerçeveye oturtarak devletten bu konuda adım atmasını talep etmişlerdir. Direnişin başlarında yapılan mülakatlarda, devlete ve hükümete yönelik bakış açısı, güçlü bir bağıllık eksenindedir. Kendilerini devlete koşulsuz şartsız bağılı olarak gören direnişçiler, eylemlerinin devletin varlığına ya da birliğine yönelik bir tehdit içermediğini güçlü bir biçimde vurgulamışlardır. Ancak bu bakış açısı, kolluk güçlerinin sert müdahaleleri, yetkililerin işçileri marjinalleştirerek toplumsal açıdan itibarsızlaştırmaya çalışması, iktidar destekli medya organlarının taraflı yayınları, talepleri göz ardı eden tavrı ve sermaye-devlet ilişkisinin fark edilmesi sonucunda değişmeye başlamıştır.

“Ben hiçbir zaman devleti sorgulamam. Devlet bir kurumdur. Bunu idare eden hükümetler vardır. Bu hükümetler art niyetli de olabilir. Mustafa Kemal Atatürk'ün dediği gibi yani, işte, dâhili bedhah dediğimiz, içimizdeki şeyler bunlar” (Samsunlu bir TEKEL işçisi) (Yıkılmaz ve Kumlu, 2011: 129).

Eylem öncesi ve sonrasında yapılan bir mülakat çalışmasında, direnişçilerin siyasi kurum ve kişilere yönelik 10 üzerinden verdikleri notlar incelendiğinde, çarpıcı bir dönüşüm ortaya çıkmıştır. İşçilerin eylem sonrasında yaptığı, cumhurbaşkanı, TBMM, ordu, mahkemeler, diyanet işleri başkanlığı, başbakan, hükümet, siyasi partiler, milletvekilleri, bürokrasi ve polislere yönelik notlandırmaları eylem öncesine göre büyük düşüşler sergilemiştir. Örneğin, hükümete eylem öncesi verilen not ortalama 1.84 iken eylem sonrasında bu 0.39'a, cumhurbaşkanına verilen not ortalama 3.61'den 1.07'ye, TBMM'ye verilen not ortalama 2.87'den 1.39'a gerilemiştir (Yıkılmaz ve Kumlu, 2011: 295-296).

Tablo 2: İşçilere Göre Son Yıllarda Devletin En Çok Çıkarımı Kolladıkları

	Sayı	Cevaba Göre Yüzde
Yabancı şirketler	207	17.9
Zenginler	206	17.8
ABD gibi güçlü devletler	205	17.7
Tarikat ve din çevreleri	193	16.7
Medya sahipleri	161	13.9
Mafya	130	11.2
Hükümet, başbakan ve yandaşları	28	2.4
Yandaş medya sahipleri	13	1.1
Kendi mafyaları	9	0.8
Yoksullar, emeğiyle geçinenler	2	0.2
Polis	1	0.1
Sadece Türk halkı	1	0.1
Toplam	1156	100.0

1 Cevapsız, 207 Cevap veren

Kaynak: (Yıkılmaz ve Kumlu, 2011:297).

Tabloda görüldüğü üzere işçiler, son yıllarda devletin yoğun bir şekilde sermaye grupları lehine hareket ettiğini öne sürmektedir. Direnişçilerde gözlemlenen bu dönüşümün ana tetikleyicilerinden birisi, yukarıda değinildiği ve Lefebvre'in gündelik hayatın dayatılmasıyla ilişkilendirdiği marjinalleştirme, atomizasyon, yabancılaşma ve parçalama anlayışıdır. Devlet tarafından somutlaştırılan bu ayrışmalar, eylemlilik aracılığıyla, direnişçilerce fark edilerek, devlete olan bakış açısı bu kapsamda dönüşüme uğramıştır. İlk başta, devleti sorgulanamaz ve kutsal bir varlık olarak gören anlayışın hâkim olduğu işçilerin eylem süresince yaşadıkları deneyimler, praksis ve gündelik hayatın dönüşümü ile koşut olarak, köklü bir dönüşümü tetiklemiştir.

“Öyle değilmiş, bize yalan söylüyorlarmış, kimi medya, kimi siyasetçiler bize yalan söyleyerek aslında bilinçli olarak birilerini bizden uzaklaştırıyorlarmış... Egemen güçler bizi paramparça ettiler ve bu hale getirdiler ve zayıf düşürdüler... Mesela ‘TEKEL mücadelesinde en çok neyi kazandınız?’ diye soracak olursanız, ben en çok şuna sevinirim: Daha önceden öcü olarak görülen, ‘asla yan yana gelmeyiz’ diyen insanların bir araya gelerek ortak bir mücadeleyi nasıl güzel öğretildiklerini anlatması açısından çok önemli. Siyasal anlamda da böyle, sivil toplum örgütleri açısından böyle, bölgesel, mezhepsel boyutlarıyla ve etnik boyutlarıyla baktığınızda, her anlamda çok önemli kazanımlar elde edildi” (Mustafa Türkel, Tek-Gıda-İş Genel Başkanı) (Bulut, 2010: 244, 245, 230-231).

“Herkes yalnızlaştırılmıştı, yani toplum, sendikalar olsun, demokratik kitle örgütleri olsun, halkımız olsun, herkes bireyselleşmişti. Yani, Tekel mücadelesi şunu hepimize öğretti: Evet, yalnız kalırsak, tek tek olursak, bizi çok kolay kırabileceklerini, ama birlikte olursak, güçlerimizi birleştirirsek, bizi kıramayacaklarını, birlikte hareket edersek istediğimizi yapacağımızı, yaptırabileceğimizi ve bu gücü sadece işçi cephesinden değil, ülkeyi yönetenler tarafından da bu gücü birleştirdiğimizde, istediklerini yapamayacaklarını, bunu hepimize öğretti” (Gürsel Köse isimli Tekel işçisi) (Bulut, 2010: 250-251).

“İşte inançların, renklerin, dinlerin, ırkların farklı olduğunu hep o insanlara lanse ettiler... Ama burada şunu gördüler: Bunların hepsinin bir hikâye olduğunu, yalandan ibaret olduğunu ve dertlerinin, sorunlarının aynı olduğunu, ne kadar da rengimiz, dilimiz, dinimiz, kökenlerimiz farklı olsa da, evet, bizim sorunumuz aynı, gözyaşlarımız aynı. Bunu yaşayarak burada öğrendiler: Sadece iş, ekmek değil, olayın öbür boyutunu da gördüler. Bugüne kadar evet, o inandığını, bu inançlarının siyasiler tarafından kullanıldığını, bunun böyle olmadığını ve bugüne kadar bizi ezenler, sömürenler, baskı yapanlar, zulüm edenler ve bu ülkeyi talan edenler, soyanlar, bunları kendi çıkarları için bugüne kadar kullandıklarını burada yaşayarak öğrendiler”

“Tekel işçisi değişti, dönüştü. Biraz önce de söyledim, yani bu dayanışmanın ne anlama geldiğini, neyi ifade ettiğini, bugüne kadar o yalnızlaştırmanın, bireyselliğin kendisinden ne götürdüğünü burada yaşayarak öğrendi” (Gürsel Köse isimli Tekel işçisi) (Bulut, 2010: 254-255, 259).

“Bu aslında bu politik gruplara da bir ders vermeli. Bölünmüşlük ve parçalanmışlık bir mücadelenin kazanılmasında temel engelleyici faktör olduğunu ancak mücadelenin birleşerek, ortak paydada buluşularak kazanımla sonuçlanacağını anlamak gerek” (Server Akbudak isimli Tekel işçisi) (Bulut, 2010: 274).

Bu noktada medya ve kolluk güçlerinin de rollerine değinmek yerinde olacaktır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında değinileceği üzere, Gezi Parkı protestolarına benzer bir biçimde, TEKEL işçilerinin Ankara’da ilk eylemlerinde polisin orantısız ve şiddetli bir şekilde müdahale etmesi, direnişiler açısından bir farkındalığı tetiklemiş; eylemin güçlenmesi ve katılımcı/destekçi sayısının artışı sağlamıştır. Söz konusu müdahaleyi deneyimledikten sonra işçilerin, kolluk güçlerine ve devlete bakışı köklü bir dönüşüm geçirmiştir.

“Polisin bize bu kadar sert müdahale edeceği hiç aklımıza gelmezdi. Polis... ne diyeyim... başka bir ülke vatandaşını döver gibi dövdü bizi. İşte... yeniden burada organize olunduğumu duyduk. Hepimiz buraya geldik” (Grup 4) (Türkmen, 2012: 62)

“İlk etapta buraya geldiğimizde bu kadar uzun olabileceğini düşünemiyorduk. Hani derler ya gâvurları denize döktüler diye. Bizi kamçılayan da ilk gün bizi suya atmaları oldu. Millet hırslandı yani. Şimdi biz ne yaptık, suçumuz neydi de bunu bize reva gördüler. Yani bu bizi hırslandırdı” (İlyas isimli Tekel işçisi) (Türkmen, 2012: 62-63).

Direnişçilerin devlet-sermaye ilişkisine dair bilinçlenmelerinin temel itkisi ise özelleştirme politikalarının kendi özlük haklarını tehdit eder hale gelmesiyle doğrudan ilişkilidir. Mülakatlarda, daha

önce kendilerini özelleştirme karşıtı eylemlere mesafeli ya da karşıt olarak konumlandıklarını ifade eden işçiler, TEKEL'in de aynı süreçten geçmesiyle hem görüşlerinin tamamen değiştiğini hem de devletin sermaye lehine oynadığı rolü daha net gördüklerini belirtmişlerdir. Ancak bu durumu, Lefebvre'in devletin sönmülmesi gerekliliği savı ile aynı paydada değerlendirmek, TEKEL örneğinde mümkün görünmemektedir. Devlete ve kurumlarına, devlet-sermaye ilişkisine dair görüşlerde köklü bir dönüşüm söz konusu olsa da devletin varlığına ilişkin bir sorgulamanın bu örnek olayda gündeme gelmediği belirtilmelidir. Ancak devlete ilişkin sınıfsal bilinçlenmenin filizlenmiş olmasını, direnişin devrimsel altyapısı için önemli bir kazanım olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

2.7. Tekel Direnişi ve Örgütlenme

Direnişe katılan işçilerin yaşadığı düşünsel dönüşümlerden birisi de örgütlenme konusunda gerçekleşmiştir. Dönemin sendikalarının eylemler süresince aldıkları tavır, işçiler açısından en çok eleştiri getirilen meselelerden birisi olmuştur. Bunun sonucunda, daha verimli, doğrudan ve tabandan bir örgütlenmenin gerekliliği ve zorunluluğu, mülakatlarda ön plana çıkmıştır. Cemal'e göre (2012: 11) işçiler özelleştirme ve direniş boyunca sendikalarının bir sınıfsal mücadele örgütü olmadığını farkına varmış, hükümet-sendika ilişkisinin şeffaflıktan uzak, işçi hakları aleyhine bir nitelikte işlediğini ve kendilerinin karar alma süreçlerinden soyutlandığını görmüşlerdir. İşçilerin sendika hakkındaki görüşleri şu şekildedir (Kumlu, 2012: 144-145):

“Sendikalar işçinin değil, hükümetin ve patronların hakkını koruyor” (İzmir Çadırı, Erkek),

“İşçiler sendikalara güvenmiyor, işçiye karşı açık, dürüst değiller, işçiyi aralarına almıyorlar” (İstanbul Çadırı, Kadın),

(Daha önce katıldığı 'iş bırakma' eylemleri hakkında) “Bu tür eylemleri bizzat sendikalar kırıyordu. Biz işçiler olarak en büyük derdi sendikalardan çektik” (İzmir Çadırı, Erkek),

“İşçiler sendikaya güvenmiyor” (Bitlis Çadırı, Erkek).

Sendikalarının durumunu ve tavrını direniş süresince gözlemleyen işçiler, doğrudan bir örgütlenmenin emek mücadelesi için önemini kavrayarak bu yönde adım atmaya çalışmışlardır. İlk başta kendi özlük hakları için eyleme başlayan ancak zamanla bunun sınıfsal bir dinamikle ivmelendiğini, devletin bu süreçteki konumlanmasını fark eden işçiler açısından tabandan, şeffaf, verimli ve sınıfsal bilince yönelik işleyen bir örgütlenmenin zorunluluk haline geldiğine ikna olmuşlardır. Örneğin, eyleme Samsun'dan katılan bir işçi, sendikal örgütlenmenin mevcut durumdaki yetersizliğini gözlemleyerek alternatif bir yapı arayışına girdiğini şu şekilde ifade etmiştir (Kumlu, 2012: 146):

“Ben komite oluşturulmasından yana tavır aldım. Ben bunu internette öğrendim. Komite nedir diye bunu internette sorguladım. Geldik buraya arkadaşlara da dedik. Biz kendi aramızda bir oluşum yapalım, bizim sendika ile aramızda bilgi kopukluğu var, bilgi kirlenmesi var; bunu ortadan kaldırmak için veya farklı eylem tarzları geliştirebilmek için komitenin şart olduğunu söyledim. Ama bizim insanlarımız hala, bu bilinçten yani işçi sınıfının nasıl hareket edebileceği bilincinden çok uzak. Ama eğitiliyoruz. Burası da bir öğretim kurumu” (Samsun Çadırı, Erkek).

İşçiler açısından, mevcut sendikal örgütlenmenin sahip olduğu bir diğer sorun, sendikalar arası dayanışmanın eksikliğidir. Özelleştirme politikalarını, işçi sınıfına yönelik bir hamle olarak okuyan işçiler, sektör fark etmeksizin tüm çalışanların desteğini beklemişler ancak sendikaların dayanışmadan ziyade ayrışmaları ve siyasal iktidarla iyi geçinme çabasına girmeleri, bunu imkânsız kılmıştır. Dolayısıyla, sınıf tabanlı bir dayanışmanın olmaması sebebiyle de direnişçiler, mevcut örgütlenme biçimini reddederek yeni bir örgütlenme arayışına girmişlerdir.

“Örgütlenmedir sendika. Bir örgüttür. Hangi örgüt ama? Hak arama örgütüdür. Ama artık sendika birbirini tutmuyor ki. 6 tane büyük konfederasyon var. 2 tanesi biliyorsunuz çekildiler. Memur-Sen, bir de Hak-İş çekildiler. Onlar zannediyorlar ki onlara gelmeyecek. Ama onlar biliyorlar ki eğer biz bu davamızda kaybedersek bütün sendikalar yok olacak. Sendikacılık bitecek. Şu anda eğer karar alamıyorlarsa demek ki sendikacılık yapamıyorlar bana göre. Bana öyle geliyor. Sendikacılık yapamıyorlar. Çünkü hiçbirisi birbirini tutmuyor. Bu kadar toplanıyorlar ama bir türlü gerçek kararı alamıyorlar. Cesaret kalmamış” (Hatay’dan direnişe katılan Yakup isimli TEKEL işçisi) (Türkmen, 2012: 102).

Görüldüğü üzere sendikal örgütlenmenin, işçilerin taleplerini temel dayanak noktası almanın yerine bir arabulucu gibi hareket etmesi, gizli toplantılar ve hükümetle görüşmeler aracılığıyla işçilerin karar alma süreçlerinden soyutlanması, sendikalar arası ayrışmalar gibi sorunlar neticesinde direnişçiler, kendi yönetsel yapılarını kurmanın zorunluluğunu deneyimlemişlerdir. Belirtmek gerekir ki bu bilinç, topyekûn bir özyönetim talebine eşitlenemez ancak bu konudaki bilinçlenme ve farkındalık sınıf mücadelesinde doğrudan ve tabandan bir yönetim ihtiyacının varlığını ön plana çıkarmıştır. Dolayısıyla, Lefebvre’in altını önemle çizdiği, sınıf mücadelesinde özyönetim zorunluluğu, TEKEL direnişinde bir nüve olarak ortaya çıkmıştır. Özyönetim talebinin direnişçiler tarafından – mevcut emek örgütlenmelerinin rolünün ayırdına varılarak- dile getirilmesi ve bu konuda girişimlerde bulunulması, Lefebvre’in bu konudaki argümanlarının geçerliliğine ve kapitalizmi aşmada özyönetimin hayati bir aşama olduğuna işaret etmektedir.

“Genel olarak, toplumsal bir grup, ancak kendi yaşam koşullarına, hayat ve hayatta kalma koşullarına hâkim olmaya çalışırsa ve bunu başarırsa somut bir varlık kazanır. Özyönetimi tanımlayan da budur” (Lefebvre, 2015a: 160).

2.8.Direnışin Mekânsal Boyutu

Lefebvre açısından kent mekânı, yabancılaşma, soyutlanma ve araçsallaşmadan kurtulmak için hayati bir önem taşımaktadır. Üretim tarzı ile mekân organizasyonu arasında kurduğu bağlantının yanı sıra, merkezilik kavramına atfettiği önem sebebiyle, neoliberal politikalara yönelik itiraz ya da direniş pratikleri açısından kent mekânının bir mücadele alanı haline geldiği savı, Lefebvre’in en çok vurguladığı noktalardandır. Bir diğer deyişle, karar alma süreçlerinin, sermaye-devlet ilişkisi aracılığıyla ‘piyasalaşması’ ve bu durumun somut mekânsal organizasyona yansımaları açısından kent merkezinden dışlanmayı beraberinde getirmesi, bu sürece yönelik mücadelelerde kent merkezini hem mekânsal hem sınıfsal/ideolojik açıdan ön plana çıkarmaktadır. Buradan hareketle de Lefebvre, mekânı, sınıf mücadelesi ile doğrudan bağlantılandırmaktadır. Buna göre (Lefebvre, 2014: 83),

“Sınıf mücadelesi mekânın üretimine, failleri sınıflar, sınıf fraksiyonları ve grupları olan üretime müdahale eder. Günümüzde sınıf mücadelesi, her zaman olduğundan çok mekânda yaşanır”.

Bu noktada Tekel örneği de göz önünde bulundurularak belirtmek gerekir ki, Lefebvre açısından kent mekânı bir sınıfsal mücadele alanı olmanın dışında bir niteliğe daha sahiptir: Mücadelenin bir kozu olmak (Lefebvre, 2014: 386). Ankara kent merkezinde 78 gün boyunca alternatif bir yaşam alanı ve düzeni oluşturan Tekel işçilerinin bu mücadele için özelleştirilen fabrikaları yerine başkent merkezinde yapmaları ve bu eylemliliğin yansımaları, Lefebvre’in söz konusu argümanı ile örtüşmektedir.

Sermayenin kendini yeniden üretmesi açısından kent mekânını temel bir araç olarak kullanmasına koşut olarak, bir yandan mekânsal eşitsizliğin ve soyutlanmanın diğer yandan ise neoliberal emek siyasalarının yarattığı/derinleştiği sınıf çelişkisi, Tekel Direnişi örneğinde çakışmaktadır. İşçilerin fabrikalardaki eylemlilik pratiklerinin sonuçsuz kalması ve buradan hareketle kent merkezini kullanma tercihleri, sınıf mücadelesinin düzleminin artık işyerinden kentsel-kamusal alanlara kaymasının da bir örneğini teşkil etmektedir. Öyle ki sermaye-emek çelişkisi, neoliberal siyasaların kolaylaştırıcılığında ve kent mekânının merkezilik niteliği doğrultusunda mekânsal bir boyut kazanmaktadır. Lefebvre’in de doğrudan işaret ettiği bu durum, Tekel Direnişi’nin sunduğu özgün çıktılarla uyum içerisindedir.

Sermayenin küresel yayılımı ve sanayisizleştirme pratikleri, ilk bakışta artı değer mekânla bağlantısını zayıflatmış görünse de, karar alma süreçlerinin sermaye elinde toplanması ve bu durumun mekânsal yansıması olarak karar alma merkezlerinin (headquarters) kent merkezlerinde toplanması, sermaye-mekân ilişkisinin aslında daha güçlü bir şekilde yeniden üretildiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, Ankara kent merkezini süreklilik arz eden bir eylemlilikle ve bir koz olarak kullanan Tekel işçileri, odaklandıkları kazanımları elde edebilmek için söz konusu ilişkinin bu yeni seviyesini doğrudan test etme imkânı bulmuşlardır.

Sonuç

Tekel direnişi, Türkiye’deki neoliberal uygulamalara yönelik, işçi sınıfı tarafından verilen yanıtların en örgütlü ve yankı uyandıran örneği olarak ön plana çıkmıştır. Taleplerinin ve mağduriyetlerinin gündeme gelmesi için ilk başta yetkililerle görüşme amacıyla Ankara’ya gelen işçiler, görüşmelerin tıkandığı noktada, mücadelelerini mekânsal ve yaşamsal bir boyuta yükseltmişlerdir.

İlk başta ellerinden alınması gündemde olan özlük haklarının geri verilmesi üzerinden nitelendirdikleri bu eylemle birlikte, karşılıklı etkileşim, doğrudan iletişim ve dayanışma pratikleriyle, sınıfsal bir bilinçlenmenin filizlenmesi ve güçlenmesi söz konusu olmuştur. Bu bilinçlenme bir yandan sermaye-devlet ilişkisine ve karar alma süreçlerindeki sınıfsal boyuta yönelik şekillenirken diğer yandan –devletin himayesinde- sermaye-emek özelinde gerçekleşen toplumsal/mekânsal/politik ayrışmalara yönelik gerçekleşmiştir. Praksis aracılığıyla eylem süresince ayırđına varılan bu yabancılaşma/homojenleşme/parçalanmaların aşılmasına yönelik bilinçlenme,

Lefebvre'in kuramsal açıdan işaret ettiği şekilde, eylemlilik yoluyla ve alternatif bir gündelik hayat deneyimi neticesinde baş göstermiştir. Bunun sonucu olarak katılımcıların talepleri de bireysel iktisadi çıkarların ötesine geçerek sınıfsal bir boyuta yükselmiştir. Lefebvre'in de işaret ettiği üzere, kent mekânının sınıf mücadelesi doğrultusunda kullanımı hem sınıf bilinci, dayanışma ve tahakküm ilişkilerini aşma açısından hem de toplumsal pratiğin bu anlamdaki önemi ve konumlandırılması açısından çok önemli kazanımları beraberinde getirmiştir.

Kent merkezini bir mücadele alanı olarak kullanan ve 'yaşayarak öğrenme', programlanmış gündelik hayat pratiklerinden kurtulma ve karşılıklı etkileşim, dayanışma gibi kente özgü niteliklerin yarattığı dönüşümler konusunda güçlü nüveler barındıran Tekel Direnişi, bu anlamda önemli bir örnek olarak ön plana çıkmıştır. Ancak, söz konusu bilinçlenmenin sınıfsal açıdan genelleşmemesi, sermaye-devlet ilişkisine yönelik sorgulamanın devletin varlığına dönük bir boyut kazanmaması, elde edilen hukuksal kazanımın yeterli addedilmesi gibi sebepler, bu direnişin Lefebvre'i bağlamda daha büyük ölçüklere ulaşamamasına neden olmuştur.

KAYNAKÇA

- ÂŞIK, M. (2010). "Hasan Uyanıyor!", Milliyet, 26.02.2010.
- BULUT, G. (2010). **Tekel Direnişinin İşçilerinde Gelenekselden Yeniye İşçi Sınıfı Hareketi**, Notabene Yayınları, Ankara.
- CEMAL, N. (2012). **Tekel'in Elleri**, H2O Yayınları, İstanbul.
- COŞKUN, M.K. ve ŞENTÜRK, B.. (2012). "Tekel İşçilerinin Varoluşsal İkilemi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 67 (3), s. 57-74.
- GÜLMEZ, M. (2012). **4/C Anarşisi: Hukuksuz Dayanaklarıyla 4/C'ler ve 4/C'liler 1965-2012**, Legal Yayınları, İstanbul.
- GÜNAYDIN, G. (2010). **Tarım ve Kırsallıkta Dönüşüm: AB ve Türkiye**, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara.
- HACISALİHOĞLU, E., UĞURLU, G. ve YÜCESAN ÖZDEMİR G.. (2010). "21. Yüzyılda Sosyal Hak Mücadelesi: Tekel Direnişi", **Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiri Kitabı**, İstanbul, s. 171-186.
- HARVEY, D. (2012). **Postmodernliğin Durumu**, Metis Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.
- HOLTON, R.J. (1999). **Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık**, (Çev.) KELEŞ, R., İmge Kitabevi, Ankara.
- KAYA, G. (2015). "Adıyaman'daki Eski Tekel İşçilerinin Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Çalışma İlişkilerinin Karşılaştırılması", **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 8, Sayı: 11, s. 1025-1055.
- KESKİN, N.E. VE YAMAN M. (2013). **Türkiye'de Tütün: Reji'den Tekel'e Tekel'den Bugüne**, Notabene Yayınları, Ankara
- KOÇ, N.G. (2012). "Türkiye'deki Yazılı Basında Tekel İşçi Eyleminin Sunumu", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 2012/4, s.189-215.
- KUMLU, S. (2012). "Neoliberal Çağda İşçi Sınıfının Konumu ve Sınıf Hareketi: 4/C ve Tekel Direnişi Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, , Ankara.
- LEFEBVRE, H. (1976). **The Survival of Capitalism**, St. Martin's Press, New York.
- LEFEBVRE, H. (2014). **Mekânın Üretimi**, (Çev.) ERGÜDEN, I., 3. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul.

- LEFEBVRE, H. (2015a). **Gündelik Hayatın Eleştirisi III: Moderniteden Modernizme (Gündelik Hayatın Meta-Felsefesi)**, (Çev.) ERGÜDEN, I., Sel Yayıncılık, İstanbul.
- LEFEBVRE, H. (2015b). **Gündelik Hayatın Eleştirisi I**, (Çev) ERGÜDEN, I., Sel Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul.
- MARX, K ve ENGELS F.. (2018)[1848]. **Komünist Manifesto**, (Çev.) BORA, T., İletişim, İstanbul.
- PARK, R. Ve BURGESS, E. (2015)[1925]. **Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler**, (Çev.) KAYALIGİL, P.K., Heretik, Ankara.
- Petrol-İş Sendikası Dergisi, Şubat 2010 Sayısı.
- Sosyal-İş Sendikası Gazetesi, Şubat-Mart-Nisan 2010 Sayısı.
- ŞENGÜL, T. (2001). “Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekânı”, **Praksis**, 2001(2), s. 9-31.
- TOPAK, O. (2007). “2000’li Yıllarda Türkiye’de Refah Devleti”, Ankara Örneği”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TÜRKMEN, N. (2012). **Eylemden Öğrenmek: Tekel Direnişi ve Sınıf Bilinci**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- WIRTH, L. (1957). “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme”, içinde **20. Yüzyıl Kenti** (Der. ve Çev.) ALKAN, A. ve DURU. B., İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s. 77-106.
- YIKILMAZ, G. ve KUMLU, S. (2011). **Tekel Eylemine Kenar Notları**, Phoenix, Ankara.